

Krydd- och läkeörter i kryddgården vid Wallenbergslaboratoriet

Gräslök (*Allium schoenoprasum*), Skelört (*Chelidonium majus*), Cikoria (*Cichorium intybus*)
Isop (*Hyssopus officinalis*), Libsticka (*Levisticum officinale*), Citronmeliss (*Melissa officinalis*), Spansk körvel (*Myrrhis odorata*), Persilja (*Petroselinum crispum*), Backtimjan (*Thymus serpyllum*),

Gräslök (*Allium schoenoprasum*)

Gräslöken är en av våra få vilda lökarter. Blommorna är rödvioletta (mycket sällsynt vita) i runda, flocklika blomställningar. Bladen är trinda, ihåliga. Löken är dåligt utbildad.

Förekomst: En typ av gräslök är vildväxande på alvarmarker på Öland och Gotland samt på stränder vid Östersjön. Gräslöken är spridd i tempererade bältet på norra halvklotet. Ibland uppträder växten så talrikt, att mjölken tar smak av lök sedan korna betet av bladen.

Användning: En fin lökkrydda som samtidigt innehåller vitamin A och C.

Dragon (*Artemisia dracunculus*)

En meterhög perenn ört. Fransk dragon sägs vara vida överlägsen den ryska. Det är den ryska dragonen som växer i vår kryddgård.

Förekomst: Örtens kommer från Ryssland, Sibirien och västra Nordamerika.

Användning: Dess huvudsakliga användning är som kökskrydda, då man använder blad och unga skott (dragonättika). Det är särskilt det franska köket som utnyttjar denna växt (esdragon).

Skelört, Stor svalört, revormsgräs (*Chelidonium majus*) (självsådd)

Örtens är 30-60 cm hög, flerårig med gula blommor. Namnet kommer av det tyska Schöllkraut, vilket i sin tur är en förvrängning av det latinska namnet.

Förekomst: Infördes av munkarna på medeltiden som medicinalväxt, numera förvildad.

Växer som ogräs längs väggenar, på murar och stenrösen och i lundar i närheten av bebyggelse.

Användning: Skelörten ordinerades förr för invärtes bruk vid lever- och gallsjukdomar, ursprungligen på grund av att man i enlighet med signaturläran såg ett samband mellan gulsot och blommornas och mjölksaftens gula färg. Riskabelt. Hela växten innehåller en rad mer eller mindre giftiga alkaloider, bland annat chelidonin. Har använts som kramplösande och smärtstillande medel vid mag- och tarmsjukdomar. Mjölksaften har en mycket starkt hudretande effekt och kan i folkmedicinen utnyttjas som medel mot vårtor och andra hudåkommor, bl.a. revor, därav namnet revormsgräs.

Cikoria, vägvärda (*Cichorium intybus*) (självsådd)

En praktfull blåblommig ört i blåaste blått. 30-100 cm hög och flerårig.

Förekomst: på vägkanter och annan kulturmark exempelvis på Gotland och i Skåne. (Växer också vid järnvägsbron/koloniträdgården på väg till Wallenbergslaboratoriet).

Användning: Cikoria nämns i en av de äldsta bevarade egyptiska texterna, den s.k. Papyrus Ebers, daterad till 16:e århundradet f.Kr. Odlad som läkeört och salladsväxt av romare och greker under antiken. Galenos kallade den "leverns vän".

Sallatscikoria (v. *foliosum*) odlas som grönsak på kontinenten. Populärast är en bänkodlad sort, som täckt av sand frambringar täta, bleka långsmala huvuden, ciroriasallat (i Sverige felaktigt benämnd "endivsallat"). Som rotfrukt odlas rotcikoria (v. *sativum*) vars tjocka rötter efter rostning blir kaffesurrogat

Isop (*Hyssopus officinalis*) (läkeört)

En 20-60 cm hög flerårig halvbuske. Exemplet i vår örtagård har rosa blommor. De kan annars också vara vita eller blå.

Förekomst: Kom till Sverige med munkarna. Isop härstammar från Medelhavsländerna, där den växer på kalkbergsbranter, torrängar och på varma murar. Den är odlad i Sverige sedan medeltiden. Smakar bittert.

Användning: Upphostningsbefordrande medel vid kronisk bronkit och astma. Tidigare ansågs den också kunna bota hudsjukdomar och ge lindring vid sår och blånader.

Kan användas som aptitstimulerande medel, vid bronkialkatarr och väderspänning. Bra som gurgelvatten. Används som krydda vid likörtillverkning. (en av ingredienserna i den italienska grappan) (Lindeberg 1998:158)

Libbsticka (*Levisticum officinale*)

Libbstickan blir 80-200 cm hög och är flerårig. "Liebstöckel" på tyska. Örten odlades förr som medicinal- och kryddväxt. Det vetenskapliga namnet är en avledning av det latinska ordet *Levare*, lätta, lindra.

Användning: I medeltida örtaböcker omtalas libbstickan som magstärkande och lugnande medel och som skönhetsmedel, och örten ansågs dessutom driva bort råttor, vägglöss och huggormar.

I våra dagar har libbstickan som läkeört i stor utsträckning fallit i glömska, men den används fortfarande som matkrydda. Bladen är en omtyckt soppkrydda. "Maggikryddan", och i de anglosaxiska länderna är libbstickan en omtyckt grönsak.

Förekomst: Inhemsk i Iran men odlad och förvildad sedan länge i hela Europa, även i Sverige.

Citronmeliss, hjärtans fröjd (*Melissa officinalis*)

En flerårig, 30-90 cm hög, bladrik ört med små vitaktiga blommor och en mycket speciell doft. Smaken är bitter.

Förekomst: Citronmelissen är både krydd- och läkeört och som från Orienten har spritt sig över hela Medelhavsområdet.

Användning: Hör till de förnämsta biväxterna, vilket förklarar det vetenskapliga släktnamnet – ytterst av det grekiska ordet *meli*, honung. Örten odlades som honungsväxt redan under antiken; Vergilius och Plinius berättar att den även användes till ingnidning av nya bistorkar. Numera används den ofta som dekoration på efterrätter och som smaksättning av te.

Spansk körvel (*Myrrhis odorata*)

En stor perenn ört med vita blommor.

Förekomst: Kommer från bergstrakterna i Sydeuropa. Den är ofta förvildad och förekommer i stora bestånd. Bladen är stora, finflikade och mjukhåriga.

Användning: I gamla tider odlades den som grönsak och kryddväxt. Kokt körvelrot kan ätas med smör. (Nordin 1971:30). De späda bladen kan också användas som spenat i soppa tillsammans med kirskaål.

Persilja (*Petroselinum crispum*)

Persiljan är 2-årig och har vita blommor. Känd sedan antiken. "alltsedan antiken finns det knappast någon köksträdgård i Europa, där man inte finner denna aromatiska kryddgrönsak". Persiljan hör förmodligen hemma i Medelhavsländerna. Hos de gamla grekerna och romarna var persilja omtyckt som både krydd- och läkeväxt, men det förefaller som om det länge var i första hand för medicinska ändamål som man odlade persilja.

Förekomst: Till vårt land kom persiljan med munkarna. Ursprunglig i Medelhavsländerna.

Användning: Frukterna och roten har använts som urindrivande medel. Har också använts som abortivum samt vid njur- och blåsbesvär. Välkänd krydda – färska blad och späda stjälkar.

Backtimjan (*Thymus serpyllum*)

En liten, 5-30 cm hög, aromatiskt doftande halvbuske med utbrett mattbildande växtsätt med blommor i rött-purpur. Backtimjan är en ständigt grön halvbuske med aromatisk doft, som i gamla örtböcker i likhet med gulmåran – ofta går under namnet Jungfru Marie sänghalm. Det förekommer ett flertal underarter av backtimjan som skiljer sig åt såväl i fråga om stjälkens behåring, bladform och blomningstid liksom också i fråga om anspråk på växtplats.

Förekomst: Växten är tämligen allmän från Skåne till södra Värmland, Dalarna och Uppland samt längs Norrlandskusten. Finns på Birka på gravhögarna i Hemlanden.

Användning: Backtimjan användes i det forntida Egypten vid balsamering, och sedan gammalt har den brukats i form av te, extrakt och kryddpåsar mot mat- tarmbesvär, vid hosta och astma liksom till ingnidning vid reumatism, kontusioner och vrickningar. Innehåller thymol som har en bakteriedödande effekt.

I folkmedicin har backtimjan spelat en stor roll – och dessutom har den ansetts utgöra ett gott skydd mot både djävulen och häxor. Ingår i flera hostmediciner. Utvärtesliniment eller salvor för smärtlindring vid ryggskott, ischiasvärk eller reumatisk värk

Huvudsakliga referenser:

Lindeberg, I. 1982, 1998. Örtmedicin och växtmagi.

Nordin, I. 1971. Kom hjärtans fröjd Kryddgård och köksväxter i Göteborgs botaniska Trädgård. Andra utökade upplagan.